

*Camille Huysmans als burgemeester in 1933 (CHA, Archief en Museum
voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) Antwerpen)*

Antwerpen en Camille Huysmans (1921-1940)

Over beginselen in de politiek: een verdraagzaam schepen, een normatief burgemeester⁽¹⁾

Lode Hancké, historicus, politicoloog, oud-parlementslid

Laten we beginnen met een anekdote. Begin november 1939 meldde De Volksgazet dat Camille Huysmans op doktersbevel vier weken rust moest nemen. Twee weken later, op vrijdagavond 17 november, rinkelden de telefoons op de krant aanhoudend: iedereen wilde weten of het waar was dat Huysmans overleden was, zoals het gerucht in de stad de ronde deed. Enkelen begaven zich naar de woning van de burgemeester met het voornemen hun medeleven te betuigen en sommigen volhardden daarin, ook toen de aflijvige hen zelf te woord stond. Twee dagen later schreef Huysmans een editoriaal onder de schaars voorkomende titel: "Ik ben dood." Achtereenvolgens hadden de partij, de opvolger-mandataris, twee begrafenisondernemers, gemeenteraadsleden, ambtenaren van Buitenlandse Zaken, journalisten, de Maatschappij voor Dierenbescherming, de Banque d'Anvers, de joodse gemeenschap, het Leger des Heils, een bevriende pastoor, het schepencollege en de vakbond van de onderwijzers, ieder op zijn manier, hulde gebracht aan zijn nagedachtenis. Zo bevestigde de Maatschappij voor Dierenbescherming dat Huysmans meer hield van de beesten dan van de mensen. "Zelf", zei hij, "had hij in zijn hele leven nog nooit zo gelachen"⁽²⁾.

Het bericht van zijn voortijdige dood - hij was een jongeman van achtenzestig - geeft de verbeelding voedsel. Welk beeld zou de geschiedenis bewaard hebben van Huysmans als hij inderdaad in 1939 was gestorven? Het antwoord luidt: hetzelfde als nu, maar op kleiner formaat. Hij had in realiteit nog bijna dertig jaar te leven en zijn politieke loopbaan moest nog naar haar hoogtepunt groeien. Kort daarop, in juni 1940, ging hij als één van de eerste Belgische gezags-

dragers naar Londen en bracht er de oorlog door. Hij werd later opnieuw minister van Onderwijs en Kamervoorzitter en voor het eerst ook premier. Met de jaren bleven zijn formaat en de legende groeien.

Maar de grondlijnen lagen vast vóór 1940 en zelfs vóór 1919, het jaar van zijn overtocht van Brussel naar Antwerpen: een stijl van verdraagzaamheid en groot respect voor elke levensbeschouwing en dus inzet voor levensbeschou-

welijke vrede, opkomen voor de sociale en de Vlaamse zaak, voor internationalisme en pacifisme en verzet tegen anti-semitisme en xenofobie. Hij had als militant van de Belgische Werkliedenpartij een brede definitie van 'werklieden', ruimer dan alleen maar industriearbeiders. Hij had tenslotte nog een ander kenmerk: hij had contacten over de partijgrenzen heen voor de Vlaamse, sociale en internationale zaak en had van in het begin, zoals we nu zouden zeggen een imago van openheid en doorbraak. Nog vóór 1914 deed Huysmans zich opmerken door zijn bezorgdheid voor landbouwers⁽³⁾ en voor thuisarbeiders⁽⁴⁾ en had hij een wetsvoorstel tot instelling van de sociale zekerheid ingediend⁽⁵⁾. Hij hield in 1906 met Deswarte en Meysmans een socialistische meeting over de Vlaamse kwestie, steunde de conclusies van de Tweede Hogeschoolcommissie⁽⁶⁾, miste geen grote Guldensporenviering en was met Van Cauwelaert en Franck één van de drie kraaiende hanen. Als secretaris van de Tweede Internationale had hij congressen bijgewoond, kennis aangeknoot met eminente figuren van de sociaal-democratie, resoluties opgesteld ter voorkoming van de oorlog en was de 'Man van Stockholm' geworden.

Over de oorsprong van zijn afschuw voor anti-semitisme en xenofobie vóór 1918 zijn we minder goed ingelicht; Huysmans verwees later naar Elisée Reclus die het modieuze rassenbegrip had gerelativeerd. Bovendien was in de Tweede Internationale de Dreyfusaffaire zeker gespreksthema geweest. Jaurès was in 1897 dreyfusard geworden, toen hem de ogen waren geopend door onder meer Lucien Herr en Léon Blum. De Affaire leidde in het socialistische milieu tot een catharsis want het progressisme was in de 19e eeuw niet geheel immuun voor anti-joodse stereotypen, Edmond Picard en in mindere mate Georges Eekhoud illustreren zulks. Huysmans, ook in zijn eerste

geschriften, was vrij van etnische vooroordelen. Latere ervaringen versterkten zijn afschuw van het anti-semitisme: de pogroms in Oost-Europa bijvoorbeeld, onder meer in Kischinew (Moldavië) in 1903, veroordeeld door de Tweede Internationale. Hijzelf maakte gewag van pogroms die hij in Wenen onder burgemeester Lüger - waarschijnlijk bij zijn bezoek als jonge secretaris van de Internationale aan de Oostenrijkse SPO - had meegemaakt⁽⁷⁾.

De Tweede Wereldoorlog dikte zijn profiel aan, ook omdat bevestigd werd wat hij had voorspeld. Hij maakte zich geen illusies, getuige zijn editoriaal van 3 april 1940, toen nog volop gespeculeerd werd over de vraag of er oorlog of geen oorlog kwam. Hij raadpleegde toen 'de waarzegster van de grote voor' die *De Volksgazet*-lezers de komende gebeurtenissen voorspelde; hij wist wat hem te wachten stond⁽⁸⁾. Deze man van wie Piet Vermeylen schreef dat hij alles geloofde wat hem werd verteld⁽⁹⁾, had minstens in die jaren een hard, realistisch inzicht in het voorgegeven respect voor de Belgische neutraliteit en in het lot dat joden en linksen onder de nazi's te wachten stond. Hij was een goede profeet.

In deze bijdrage probeer ik, hoofdzakelijk aan de hand van het stenografische *Gemeentebled* van de stad Antwerpen en de lectuur van *De Volksgazet* (volledig voor 1938-1940), na te gaan of Huysmans als schepen (1921-1925 en 1932) en als burgemeester (1933-1940) die lijnen zo sterk heeft beklemtoond. Dat heeft hij: de continuïteit in denken en handelen verzwakte niet in de uitoefening van een groot mandaat, integendeel, ze versterkte. Dat is een niet alledaagse vaststelling. Ze gaat niet altijd op voor zijn grote voorgangers-burgemeesters. Geloof en werken gingen bij Huysmans samen.

De vorming van het schepencollege in 1921

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921 trok Huysmans de Antwerpse BWP-lijst. De katholieken kwamen met 43.934 stemmen en 15 zetels als grootste partij uit de bus, gevolgd door de BWP met 40.879 stemmen en 14 zetels en de liberalen met 39.684 stemmen en 13 zetels. De Frontpartij behaalde 11.095 stemmen (3 zetels) en de onder oud-minister Segers afgescheurde conservatieve katholieken kregen 1978 stemmen zonder zetel. Voor de liberalen die sinds 1872 alleen en driemaal in kartel met de BWP (1899, 1907 en 1911) de absolute meerderheid verwierven, was de terugval veel groter dan verwacht. De katholieken verloren ook terrein maar Van Cauwelaert beperkte de schade. De socialisten stegen van 5 naar 14 zetels en waren voor het eerst sterker dan de liberalen.

Traditioneel wordt de BWP-winst in Antwerpen na 1918 toegeschreven aan de toeloop van volksliberalen, activisten en andere flaminganten en kunstenaars naar de BWP. CVP-minister P.W. Segers zei me in 1967 dat de CVP zich in 1944 gespiegeld had aan het voorbeeld van Huysmans in 1918-1921: het aantrekken van door de oorlog betwiste figuren. Een lijst van uit andere partijen overgekomen socialisten kan inderdaad voor de periode tussen 1918 en 1921 en ook voor later opgemaakt worden⁽¹⁰⁾.

Onduidelijk is echter of hun overkomst naar de BWP uitgelokt werd door Huysmans of dat het internationalistische, pacifistische en flamingantische profiel van Huysmans het magnetisme van het Antwerpse socialisme dat vóór 1914 ook al begon te groeien, zo versterkte dat de BWP voor velen het vaderhuis werd. Was het, anders gezegd, een gewilde doorbraak of daarentegen een grondstroming die progressieven naar de BWP toedreef? Het antwoord ligt waarschijnlijk tussenin. In een stad als Antwer-

pen met haar Vlaams en pacifistisch profiel, een erfenis van de Meeting⁽¹¹⁾, had Huysmans, flamingant en Stockholm-pacifist, grote politieke aantrekkingskracht, nog versterkt door zijn stijl van relativiserende ironie en humor. Maar even zeker is dat de fortuin nu en dan bewust werd geholpen.

Zoals het in de politiek vaak gebeurt, leeft een partij ook van de fouten van de andere partijen. Zo werd het succes van de Antwerpse BWP-verbreding in de hand gewerkt door de harde repressie van het liberale stadsbestuur in december 1918 en februari 1919 tegen ambtenaren verdacht van sympathie voor het activisme. Van De Bom weten we wat er gebeurde: afgezet wegens activisme door het liberale stadsbestuur, was hij zonder broodwinning gevallen. Als oud-redacteur van *Nu en Straks* klaagde hij zijn nood bij Stijn Streuvels die hem de raad gaf zich tot Huysmans te wenden. Zo kwam Mane De Bom als redacteur op *De Volksgazet* terecht en ruilde hij de Liberale Vlaamse Bond voor de BWP⁽¹²⁾. Die weg legden ook Lode Craeybeckx en Firmin Mortier af. Van vele anderen weten we niet hoe en wanneer ze de stap naar de BWP zetten. Maar dan nog: de woorden van P.W. Segers openbaren hoe naar de figuur van Huysmans werd opgezien in andere politieke families.

Ander facet: de indertijd als revolutionair beschouwde coalitie tussen christen-democraten en socialistten - zo schrikwekkend dat koning Albert vier maanden aarzelde om burgemeester Van Cauwelaert te benoemen⁽¹³⁾ - vormde in Antwerpen een politieke breuk.

Er groeide na 1900 in de brede onderste lagen van de bevolking een onstuitbare drang om af te rekenen met het leopoldisme, de erfenis van Leopold II: het kolonialisme, Congo en China, het franskiljonisme, de dure en praalzuchtige openbare werken, de afkeer van sociale en taalmaatregelen, het zweren bij privé-initiatief en

Verkiezingsaffiche van de liberalen voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1932
 (links Van Cauwelaert, rechts Huysmans)

monopolies. In Antwerpen werd die erfenis behartigd door de conservatieve liberalen en katholieken en de Kamer van Koophandel. Democratische krachten, de volksliberalen, de socialisten en de christen-democraten, hadden een andere agenda: ze wilden sociale hervormingen, volksonderwijs, sociale huisvesting, arbeidsregelingen, stemrecht, leerplicht, legerplicht, Vlaamse taalwetten en erkenning van het Nederlands als voertaal in Vlaanderen en om te beginnen in Antwerpen. Ze wilden een einde maken aan ongebreideld economisch liberalisme en winstbejag. Zo stredden kort na 1900 in Antwerpen progressieven in alle partijen samen voor openbare bedrijven en taalrespect tegen de verenigde conservatieven, vaak met (gedeeltelijk) succes. De liberalen verloren na de dood van Van Rijswijck in 1906 hun progressieve boegbeeld en er ontstond een brutale vete tussen doctrinaire en volksliberalen.

De oorlog versterkte de pleidooien voor een actief optreden van de overheid en opende de weg voor een democratisch beleid. Zo stelde een liberaal met bitterheid op 5 juli 1920 vast: "Er wordt thans algemeen geacht dat openbare besturen voor alles moeten zorgen"⁽¹⁴⁾. Dat er in 1921 een coalitie ontstond tussen de versterkte BWP en de van de katholieke conservatieven afgescheiden christen-democraten was te danken aan hun gelijklopende inzichten op het democratische en Vlaamse terrein. Hun verbond was gelijkkluidend met de wensen van de meerderheid van de Antwerpenaren: een Vlaamse stad, in het Nederlands bestuurd, een stad zonder schoolstrijd, een stad met ruimte voor minderheden en ketters, een stad met een sterk beleid op sociaal gebied en met een gevoelig oog voor sociaal zwakkeren. Twaalf jaar later zei Van Cauwelaert tot Huysmans, zijn opvolger als burgemeester: "Waarvoor hebben we samen gestreden in 1921, mijnheer de voorzitter? Voor democratie. En we hadden het gemeen-

schappelijke ideaal in dit land waar zoveel onrechtvaardigheid heerste, democratische besturen de geest van verdraagzaamheid en van eerbied voor elkaars geweten te zien toepassen zodat er meer rechtvaardigheid heerste. En we hebben wat bereikt. Het voorbeeld van Antwerpen is niet onbemerkt voorbijgegaan; en de samenwerking te Antwerpen heeft grote invloed gehad op de evolutie van de democratie en op de samenwerking ook van uw partij in de regering"⁽¹⁵⁾.

Dat programma bond de Vlaamse katholieke democraten en socialisten die toevallig, op de avond van de verkiezing van de schepenen in de gemeenteraad, op 22 juli 1921, samen naar het stadhuis optrokken. P.W. Segers, kennelijk ooggetuige, dacht er dertig jaar later nog ontroerd aan terug: "Door de straten van de middenstad trok een juichende stoet van katholieke Vlamingen, overtuigd dat zij de doorbraak van de Vlaamse democratie verwezenlijkten. Op de Meirbrug naderde een sterke socialistische stoet en naast elkaar, evenwijdig, toog de dubbele volksmenigte gezamenlijk naar het hart van de stad. Aan het hoofd van het zingende volk stapten Frans Van Cauwelaert en Camille Huysmans, met tussen beide: E.H. Floris. Nooit zal ik vergeten het beeld van dat jubelende volk dat het nieuwe bondgenootschap blij ontmoette. Voor de Vlamingen van mijn generatie blijft ondanks alles de vorming van het Vlaams en democratisch college van Antwerpen een grote les van politieke vrijheid en een lokkend voorbeeld". En herinnerend aan het lange wachten op Van Cauwelaerts benoeming, vermeldde hij slinkse manoeuvres van tegenstanders, waarmee niemand anders konden bedoeld zijn dan de liberalen die hun verlies moeilijk konden verkroppen: "Weinig stadsbesturen hadden dan ook met zoveel tegenkanting af te rekenen als het democratisch bestuur van Antwerpen bij zijn aanvang. Sommige kringen die voorwendden te spreken en te handelen in naam der rederijen en scheepvaartmaatschappijen dreven hun oppositie

zover dat manifesten werden gestuurd naar Engelse scheepvaartmaatschappijen om ze aan te zetten hun schepen buiten de haven van Antwerpen te houden, want dat was een brandpunt geworden van wanorde en onveiligheid”⁽¹⁶⁾.

De coalitievorming in 1921, van 24 april tot 21 juni, verliep moeizaam. De liberalen, nog in de waan dat ze, ondanks de radicalisering van de openbare opinie in de oorlogsjaren, nog altijd over comfortabele machtsposities beschikten, verloren de verkiezingen: ze werden van eerste nu amper derde partij. Ze bekwamen maar traag van de schok. Ze waren niet bereid tot onderwijstoegevingen aan de katholieken en weken geen duimbreed af van de sedert 1884 aangenomen houding om adoptie van vrije scholen te weigeren. Ze wierpen zich ook op als ‘patriottards’ en ontketenden de jacht op activisten⁽¹⁷⁾. De BWP had om die twee redenen geen neiging om met de liberalen sloop te gaan. Dat lag aanvankelijk anders bij de katholieken waar de traditionele weerstand tegen de BWP erg groot bleef en gehoopt werd op een driedelig verbond. Het was al een eerste toegeving van Huysmans aan de katholieken dat de BWP zich niet tegen een tripartiete verzet⁽¹⁸⁾. Maar de liberalen wisten niet wat ze wilden en legden daarbij grote volharding aan de dag. Ze hoopten vooraf dat er een kans was om samen te werken met de conservatieve katholieken onder leiding van oud-minister Paul Segers, die voor zijn anti-socialisme een breuk in de eigen partij overhad. En opmerkelijk genoeg, toen de liberalen begrepen dat ze met Van Cauwelaert en niet met de volledig verslagen Segers moesten praten, wilden ze niet weten van een driedelig schepencollege - uit haat tegen Huysmans. Die haat had te maken met diens flamingantisme en begrip voor de activisten en met de wrok omdat ze leden uit hun partij zagen overlopen naar de BWP - maar ook

omdat ze begrepen dat Huysmans niet zoals Terwagne het anti-klerikalisme als bindmiddel van een links kartel wilde gebruiken.

En zo besloot Van Cauwelaert - na de weigering van de liberalen tegenover Huysmans - de stap te zetten naar de BWP. Nadat hij de omvang van de naoorlogse problemen had geschetst die een brede tripartiete nodig maakten, motiveerde hij zijn stap als volgt: “Is het dan een ogenblik om door een willekeurige uitsluiting van de socialistische partij, als op moedwillige wijze onrust, vijandige gezindheid, onvermijdelijke tegenstand bij en onder de arbeiders en een onverbiddelijke politieke strijd in het leven te roepen daar waar de samenwerking van allen ternauwernood toereikend zal zijn?” Huysmans bevestigde dat de liberalen een exclusieve van de BWP hadden gesteld: “Het conflict draaide om de uitsluiting van de Werkliedenpartij; dank zij de katholieke democratie is dat niet gebeurd”⁽¹⁹⁾.

Van grote betekenis voor de vorming van de coalitie was dat, over de partijgrenzen heen, een sterke vriendschap Huysmans met Van Cauwelaert verbond; twee uiteenlopende temperamenten, twee verschillende stijlen, dezelfde loopbaan. Ze leerden elkaar kennen op de Guldensporenviering in Kortrijk in 1902, zagen elkaar later geregeld in het Algemeen Nederlands Verbond tijdens de actie voor de Vlaamse Hogeschool en als medestanders op meetings voor de vervlaamsing van Gent en vanaf 1910 in de Kamer. In de oorlog stonden ze samen op de lijn van het pacifisme en na de oorlog op de lijn van de herstelde samenwerking van de Vlamingen in de grote partijen en dus van het helen van de activistische breuk.

De coalitie was niet nieuw als formule, want in Gent waren de socialisten al in januari 1909 tot een tweeledig college met katholieken toegetreden. Maar in Antwerpen steunde de coalitie op de van de conservatieven afgesplitste christen-democraten die de stap naar de BWP

hadden gezet en dat versterkte het democratische karakter van de Antwerpse coalitie. Ze was ook nieuw in haar programma, verwekte een schandaal in de burgerlijke wereld en nog decennialang werd ze in progressieve kringen geprezen als een na te volgen model. Waarin Gent nog wel een voorbeeld vormde, was in de werkwijze. Aloïs Van de Vyvere, betrokken bij de collegevorming in 1909 in Gent, gaf in 1921 goede raad aan Van Cauwelaert. Zoals in Gent werden aan de liberalen twee schepenzetels voorbehouden; zoals in Gent werden ze door de liberalen geweigerd; daardoor leken, zoals in Gent, ook in Antwerpen de liberalen in de ogen van de openbare opinie koppig en hoogmoedig⁽²⁰⁾.

P.W. Ségers schreef hierover: *“Weinig stadsbesturen hadden dan ook met zoveel tegenkating af te rekenen als het democratisch bestuur van Antwerpen bij zijn aanvang. Sommige kringen die voorwendden te spreken en te handelen in naam der rederijkers en scheepvaartkantoren dreven hun oppositie zover dat manifesten werden gestuurd naar Engelse scheepvaartmaatschappijen om ze aan te zetten hun schepen buiten de haven van Antwerpen te houden, want dat was een brandpunt geworden van wanorde en onveiligheid”*⁽²¹⁾.

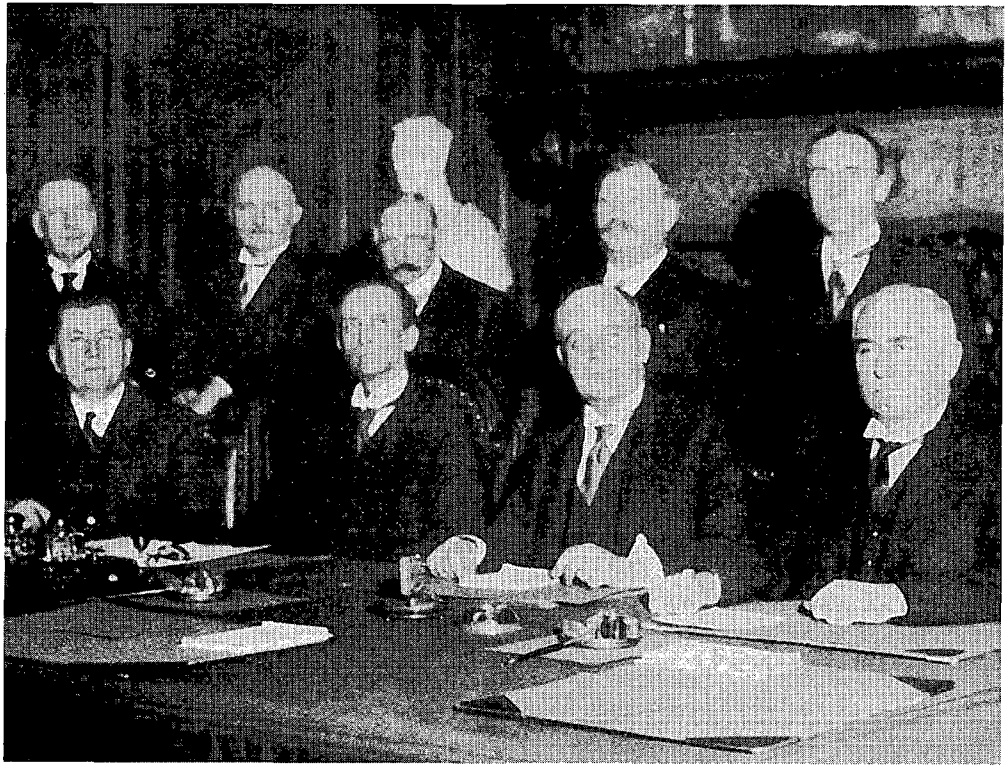
Was aanvankelijk Huysmans het ‘zwarte beest’ van de liberalen, dan moest spoedig ook Van Cauwelaert het ontgelden. Toen de liberalen, die tussen 1872 en 1914 veelvuldig ‘plakkaarten’ in de stad hadden aangebracht, in 1923 een affiche uithingen waarin de ‘vaderlandsliefde’ van Van Cauwelaert werd betwijfeld, troostte Huysmans de burgemeester in de gemeenteraad in de voor liberalen kleinerende bewoordingen: *“En tot hem zeg ik: laat ze praten! Doe uw plicht zoals altoos en bekommer u niet om verrijngige aanvallen”* en nog: *“Mijn waarde burgemeester, ge kunt het honderdmaal refuteren, die heren zullen voortgaan met de zaken voor te stellen op een wijze die ze voordelig vinden voor*

hun partij. Die heren hebben geen programma meer; zij zijn niets meer voor de democratie”⁽²²⁾. Nadat Huysmans het schepencollege verlaten had medio 1925, constateerde de fronter Picard: *“Het uittreden van de h. Huysmans is volgens mij gene versteviging van het college geweest, het heeft noch de productiviteit, noch het prestige van het college vergroot”*. Die waardering groeide ook op andere banken van de oppositie⁽²³⁾.

Openheid en verdraagzaamheid

Huysmans kwam als onderhandelaar en daarna als schepen van Onderwijs namens de Antwerpse BWP prompt tegemoet aan de school-eisen van de katholieken. Het coalitieakkoord van 21 juni 1921 creëerde de Antwerpse schoolvrede op basis van stedelijke adoptie van vrije scholen. Ze omvatte 17 jongens- en 23 meisjesscholen, 9 lagere onderwijsgestichten, 2 vrije normaalscholen, 19 bewaarscholen, maar ook 2 Israëlitische scholen!

Adoptie hield in: gelijkheid van inkomen voor onderwijzers (via bijweden), gelijkheid inzake verwarming en verlichting van schoollokalen, gelijke subsidie inzake schoolbehoeften voor onbemiddelde kinderen, gelijke toegang tot werken van maatschappelijke bijstand of verpleging. De verklaring dat Huysmans handelde uit politiek opportunisme is te smal. Huysmans stelde het Antwerpse schoolpact voor als een ‘vredelievende’ onderneming, verwijzend naar zijn eigen ervaring in de schooloorlog 1879-1884 in Bilzen: *“Uit die ervaring heb ik de overtuiging opgedaan dat schoolvrede moet heersen, dat godsdienstige twisten verderfelijk zijn en dat een land slechts kan gedijen op grond van onderlinge verdraagzaamheid. Daarom ook heb ik de politiek goedgekeurd die na de wapenstilstand de bovenhand heeft gekregen: gelijkheid der politieke rechten, gelijkheid der belastingplicht, gelijkheid*

Het Antwerpse college van burgemeester en schepenen in 1933 (CHA, Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) Antwerpen)

van schooltoelagen... opdat wetenschap en kennis niet blijven het monopolie van enkelen, maar toegedeeld worden aan allen, naar hun aanleg en begaafdheid⁽²⁴⁾.

De wind die Huysmans in Antwerpen deed waaien na 1919 had niet alleen te maken met flamingantisme en pacifisme. Men had ook afstand genomen van het sectarisme van de vorige kopman, Modest Terwagne, de 'nonnenfretter'; er was zwaarte in gedachten en stijl, openheid en talent om in de huid van de tegenstander te kruipen en de wil om nieuwe wegen op te gaan. De adoptie van vrije scholen, twee joodse scholen inbegrepen, was in 1921 de grote toegeving van de BWP. Latere voorbeelden illustreren hoever Huysmans de levensbeschouwelijke pacificatie dreef. Hij pleitte met klem voor de vrijwaring van de schoolvrede: "Geen katholiek kind zal in de officiële scholen van Antwerpen gekwetst worden in zijn overtuigingen, zolang ik hier zit. Moest een onderwijzer de overtuigingen van een kind kwetsen, er zouden maatregelen tegen hem genomen worden [...]. Ik eerbiedig alle overtuigingen. Maar ik vraag dat de katholieken geen modder werpen op ons officieel onderwijs, zoals in zekere pers is gebeurd⁽²⁵⁾". Als schepen van Onderwijs gaf hij in 1923 de stedelijke scholen zelfs opdracht een tentoonstelling van de missies te bezoeken! Hij moest daarvoor ook een interpellatie van de liberaal Weyler beantwoorden en beklemtoonde dat: "Ik [...] geen gelovige ben"⁽²⁶⁾. In 1929 stemde hij als raadslid het voorstel om aan de Augustinessen een apart park op de begraafplaats te schenken - al zagen sommigen van zijn partijgenoten daarin een terugkeer naar de scheiding in de dood⁽²⁷⁾. Ook in verband met de kerkfabrieken, de bouw en subsidiëring van kerken, was Huysmans toegevend: in 1928 stelde het college voor om de bouw van de kerk Christus-Koning dubbel te subsidiëren. Naast een bijdrage van 1,4 miljoen op de 7 miljoenra-

ming, werd een bijkomende subsidie voorgesteld van nog eens 1,6 miljoen onder voorwendsel dat de kerk kon gebruikt worden als expo-ruimte op de Wereldtentoonstelling van 1930. Er was in de gemeenteraad groot verzet, ook bij BWP-raadsleden. Het tweede voorstel werd verworpen. Maar het neemt niet weg dat er een akkoord was in het schepencollege om het voorstel aan de raad voor te leggen. Dat de BWP-schepenen zich onthielden geeft aan hoe sterk het verzet binnen hun partij was. Maar merkwaardig genoeg stemde Huysmans vóór, samen met Serigiers⁽²⁸⁾. Op de socialistische banken had, na de verkiezingen van 1926, de vrijdenkersvereniging De Solidaire - waarvan de kopman Alfons Engels in de gemeenteraad zetelde - grotere invloed verworven. Bij de dood van Engels typeerde Van Cauwelaert hem als 'een rigorist van het ongelooft'⁽²⁹⁾.

Het politieke gedrag van Huysmans ten opzichte van de gevoelige kwestie van de oude confessionele scheidingslijn in de politiek, werpt de vraag op hoe Huysmans stond tegenover geloofskwesties. De vraag wordt ook gesteld in de autobiografie van Piet Vermeylen: *Een gulzig Leven*⁽³⁰⁾.

Piet Vermeylen, die lang bij Huysmans' gezin heeft ingewoond in Londen tijdens de Tweede Wereldoorlog, beantwoordde de vraag als volgt: "Nog eigenaardiger is dat deze uitgesproken anticlericaal een gelovige was. Wat ik daarover te zeggen heb, hebben zijn beide dochters al met klem geloofend. Ik heb het nochtans niet uitgevonden. In mijn lange gesprekken met Huysmans [...] hadden we het ook over filosofie en natuurlijk over godsdienst. Op een dag zei me Huysmans: 'Vermeylen, ik hou veel van u en het doet me pijn vast te stellen dat u een materialist bent. Ik heb dan ook liever dat we daarover niet meer spreken'. Huysmans was inderdaad een echte vrijmetselaar, d.w.z. iemand die gelooft dat we gedreven worden door een grote spirituele macht. Hij geloofde ook aan de

eeuwigheid van de ziel. In mijn notities van 1956, kort na de dood van zijn echtgenote, heb ik een passus gevonden waarin ik schreef: 'Huysmans heeft opnieuw getracht mij tot het geloof te brengen'. Ook dat heb ik niet uitgevonden". Piet Vermeylen kon bovendien volgende treffende anecdote ter illustratie van zijn bewering voorleggen. Toen zijn vader, August Vermeylen, in januari 1945 was gestorven, drong Huysmans namens het partijbureau er bij hem op aan om de coöptatie in de Senaat te aanvaarden, en gebruikte, nadat andere argumenten weinig uitwerking bleken te hebben, als uitiem argument: "Uw vader geeft me gelijk". Vermeylen gaf als commentaar: "Ik heb al gezegd dat hij (Huysmans) gelovig was".

Zoals alle informatie die ik uit die hoek desgevraagd ontvang, is ook het volgende accuraat en correct: Huysmans werd, 29 jaar oud, lid van de loge Les Amis Philanthropes in Brussel op 15 oktober 1900, werd er tweede graad (gezel) op 15 april 1901 en derde graad (meester) al op 24 juni 1901, na acht maanden. Veel later, op 12 januari 1934, werd hij echter lid van de Antwerpse loge Marnix van St.-Aldegonde. Het merkwaardige is echter dat deze loge in 1959 van het grootoosten overging naar de deïstische grootloge, een evolutie die al aangekondigd was bij haar afscheuring van 'Les Elèves de Themis' in 1890 in de teksten van haar grondlegger Arthur Cornette⁽³¹⁾. Of Huysmans zelf de evolutie mee heeft voorbereid is niet zeker maar evenmin uitgesloten. Huysmans zelf wijdde zijn rede op de nationale feestdag in 1939 aan Marnix van St.-Aldegonde om de nadruk te leggen op diens verdraagzaamheid. Gezien de ontkenningen van Huysmans' dochters zal nog moeten worden uitgemaakt of de formele uitspraken van Vermeylen over Huysmans' geloof - dat dan zeker niet in overeenstemming met de orthodoxie werd beleden - juist zijn en in welke mate. Wat echter vóór ze

spreekt is zijn respect voor godsdiensten, een respect dat dieper zat dan oppervlakkig politiek opportunisme.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 (katholieken: 15 zetels; socialisten: 14 zetels; liberalen: 12 zetels; frontpartij: 2 zetels) kwam een einde aan de samenwerking met Van Cauwelaert in het stadsbestuur. In de Antwerpse BWP had Huysmans de voortzetting bepleit van de coalitie en - zoals minister van Staat Jos Van Eynde ooit verhaalde - op een druk bijgewoonde partijvergadering eind 1932 bedreigd dat hij nooit burgemeester zou worden in een coalitie met de liberalen, terwijl hij - dixit Van Eynde - twee weken later met zijn burgemeesterssjerp zat te pronken op de Suikerrui. Hetgeen illustreert dat elke politieke verklaring relatief is, maar dat is bekend. Maar zeker is dat Huysmans het graag anders had gewild, al was het burgemeesterschap zoete balsem.

Van Cauwelaert klaagde nadien over de on dankbaarheid van de socialisten als over 'een schandelijk onrecht': "We hebben ons altijd loyaal gedragen, we zijn nooit een ogenblik in gebreke gebleven, we hebben al die jaren de schandelijkste bejegening van liberale zijde moeten ondergaan omdat wij als democraten en als Vlamingen geweigerd hebben in 1921 de haat over te nemen die zij niet ons, maar de socialisten en in het bijzonder hun leider toedroegen". "Maar", zo klaagde hij verder "400 socialistische leden waren genoeg om tegen de wil van hun leiders de katholieken met een uitsluiting voor deze eerlijke en moedige samenwerking te bedanken"⁽³²⁾. Huysmans sprak dat niet tegen, hij zweeg en liet de weerlegging, die zich opnieuw hoofdzakelijk concentreerde op de onderwijkswestie, over aan zijn trouwe vriend, sचेन Eekelers⁽³³⁾. Van deze laatste zei Van Cauwelaert later: "Eekelers heeft een worsteling met zijn eigen gemoed moeten voltrekken om het standpunt in te nemen dat hij thans verdedigt"⁽³⁴⁾.

De waarheid is dat Van Cauwelaert het slachtoffer was van de katholieke campagne voor 'de ziel van 't kind' die de katholieke partij en premier Renkin voor de verkiezingen van 1932 lanceerden om de aandacht van de kiezers af te leiden van hun machteloosheid in de bestrijding van de grote crisis. Huysmans kon de tegenreactie in eigen schoot niet bedwingen. Maar de nieuwe burgemeester was zeker oprecht toen hij hulde bracht aan "het ongemeen talent" van zijn voorganger⁽³⁵⁾.

Er kwam een socialistisch-liberaal schepencollege uit de bus. Merkwaardig was de ommekeer van de liberalen: in 1921 wilden ze geen drieledig schepencollege uit haat tegen de socialisten en afkeer van Huysmans, die ze toen zelfs niet als schepen wilden dulden. Twaalf jaar later wilden ze alleen een tweeledig college zonder katholieke bumper onder het burgemeesterschap van de verfoeide socialist⁽³⁶⁾.

De levensbeschouwelijke pacificatie van de vorige twaalf jaar bleef in de coalitiewissel aanvankelijk niet overeind. Het nieuwe college voer een andere koers. Vooreerst: het Antwerpse schoolpact werd opgezegd tegen 1 januari 1934 en schepen Eekelers had de zware taak, wellicht niet geheel door zijn overtuiging gedragen, om de schendingen van het pact door de vrije scholen - onder meer inzake politieke neutraliteit - aan de kaak te stellen om de opzegging te motiveren⁽³⁷⁾. Maar er waren nog andere voorbeelden van de verscherpte confessionele tegenstellingen. Voor de bouw van een kerk waarvan de parochie gelegen was op het grondgebied van Antwerpen en Wilrijk besliste de gemeenteraad, op voorstel van het schepencollege, geen toelage te geven⁽³⁸⁾. Wie dat vergelijkt met de houding in 1928 inzake de Christus-Koningkerk, ziet dadelijk welke afstanden op korte tijd werden afgelegd. Nog in 1933 werd voor het eerst sinds 1921 de O.L.V.-

processie tijdens de kermisweek niet meer in het stedelijk programma vermeld en Van Cauwelaert sprak over een "anti-godsdiensstige en antiklerikale daad"⁽³⁹⁾. Maar na deze enkele incidenten in het eerste halfjaar van 1933 verdween de confessionele koorts even vlug als ze was opgekomen. En belangrijk: toen na de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 (katholieken: 13 zetels; socialisten: 13 zetels; liberalen: 8 zetels; rexisten: 1 zetel; frontpartij: 2 zetels; lijst-Frenssen: 6 zetels) een drieledige coalitie werd gevormd onder het burgemeesterschap van Huysmans, werd het Antwerpse Schoolpact met ingang van 1 januari 1939 opnieuw van kracht.

Flamingantisme⁽⁴⁰⁾

Huysmans' flamingantisme was een troef in Antwerpen. Daar had de Meetingbeweging tegen nieuwe vestingen in de jaren 1850-60 een grote gevoeligheid gekweekt voor de 'moedertaal', omdat op de menigvuldige meetings tegen de forten, kastelen en krijgsmassas werden gemobiliseerd. De Meeting had in 1866 het 'Vlaams' als bestuurs taal van Antwerpen uitgeroepen; eerder een intentieverklaring dan een programmapunt. Onder de liberalen (1872-1921) was de verneerlandiging traag maar gestaag doorgegaan⁽⁴¹⁾ en de katholieke Nederduitse Bond, de Liberale Vlaamse Bond, de volksliberalen van Help U Zelve en de socialisten, zelfs onder leiding van de Waalse arts Terwagne, trokken aan één zeel. Ook in de Antwerpse BWP heerste een Vlaamse reflex die al tot uiting kwam in 1910 met een motie voor de vervlaamsing van de Gentse universiteit⁽⁴²⁾. De reactie van conservatieve katholieken en liberalen tegen het flamingantisme na 1900 leidde tot een brutale afrekening in 1910: een volksliberaal, Leo Augusteyns,

Viering van het 50-jarig parlementair mandaat van Huysmans en Van Cauwelaert, 1960

die het zwaar te verduren had in de liberale partij, kreeg massale steun van de volkskiezers en verzamelde 9133 stemmen tegenover de tweede beste, de jonge Frans Van Cauwelaert die het met 2562 stemmen moest stellen.

Toen Huysmans in de nationale politiek stapte (1910) behoorde hij tot een nieuwe lichterling universitair gevormde Vlaamse kamerleden. In de 19e eeuw was de officiële taaldoctrine dat België één taal had - het Frans - met daaronder twee dialecten, het Vlaams en het Waals. De taalwetten sinds 1873 in bestuur, onderwijs, gerecht, leger en diplomatie moesten tegen die achtergrond worden afgedwongen en konden geen ander perspectief koesteren dan erkende tweetaligheid in Vlaanderen. De strijd werd bemoeilijkt door de sociale muur: de hoge burgerij sprak Frans. België behandelde de Vlamingen 'als een overwonnen volk'. De kracht van de Vlaamse Beweging, versterkt door het meervoudig algemeen stemrecht en de opkomende sociale bewegingen, plaatste begin 20e eeuw de Franstaligen voor een historische keuze: ofwel een veralgemeende tweetaligheid (personaliteitsbeginsel: iedere Belg kon met zijn taal, Frans of Nederlands, overal in België terecht) of ééntaligheid (territorialiteitsbeginsel: regio en voertaal vallen samen). De Waalse opinie, de socialisten inclusief, keerde zich tegen de tweetaligheid. Inzake Gent ondernam Vandervelde in 1911 een poging tot vergelijk: naast de Gentse universiteit, wilde hij elders een Vlaamse universiteit.

Op het BWP-congres van 1907 had Huysmans voor veralgemeende tweetaligheid gepleit. In het Parlement leidde de taalkwestie tot botsingen onder de socialisten en in 1909 besloot het BWP-congres dat, vermits er geen consensus over de kwestie was, het een vrije kwestie was, net op het moment dat de campagne voor de vernederlandsing van Gent een hoge vlucht nam.

Huysmans was voorstander van pluralistische samenwerking in de campagne voor Gent, met als hoogtepunt de meeting in de zaal Harmonie in Antwerpen met Van Cauwelaert en Franck op 18 december 1910 en de leuze: "*Wij zijn de drie kraaiende hanen van Vlaanderen*". De actie legde de basis voor de vriendschap met Van Cauwelaert, die politiek grote betekenis kreeg.

Binnen de Vlaamse BWP-federaties had Huysmans ook een strijd te voeren, want hij ontwikkelde een totaalvisie op de materiële strijd en de cultuurstrijd. Nog in 1931 zei hij: "*Ik betreurt niet wat ik heb gedaan. Mocht ik herbeginnen, dan zou ik juist doen wat ik heb gedaan. Strijden voor het Vlaamse volk en voor de arbeidende klasse. Strijden als flamingant en als socialist. En ik ben één van diegenen die niet begrijpen dat een flamingant niet socialist is, zoals ik niet begrijp dat een socialist geen flamingant zou zijn*"⁽⁴³⁾.

Huysmans poogde de Vlaamse federaties op één lijn te krijgen inzake de taalkwestie. Dat lukte, voorlopig met uitzondering van Gent dat een afwachtende houding aannam, tot hij ook Ansele overtuigde⁽⁴⁴⁾. Huysmans' probleem was ook: hoe de arbeiders ervan te overtuigen dat een Vlaamse universiteit ook voor hen belangrijk was, terwijl velen amper konden lezen en schrijven en de universiteit niet eens weggelegd leek te zijn voor hun kinderen of kleinkinderen. Hij bracht de perspectieven van materiële en culturele ontvoogding in één formule samen: "*We zijn niet de mannen van vandaag, wij zijn de mannen van morgen*"⁽⁴⁵⁾. De voorbereiding op een nieuwe samenleving vereiste nu een strijd op taal- en onderwijsvlak.

In die jaren ontwikkelde Huysmans ook zijn visie op de Belgische staatsordening, naar het model van de Oostenrijkse socialisten Karl Renner⁽⁴⁶⁾ en Otto Bauer⁽⁴⁷⁾: culturele autonomie onder de vorm van twee ministers van Onderwijs, elk bijgestaan door een commissie.

Tussen 1914-1918 waren Van Cauwelaert en Huysmans passivist: ze wilden geen hulp van de bezetter om taaleisen te realiseren. Maar zij hadden later wel begrip voor de activisten: want naast schaarse pro-Duitsers waren er onder hen een groep die alleen Duitse hulp verwelkomden voor Gent en vele ongeduldigen (onderwijzers, ambtenaren en studenten) die het getalm van de vooroorlogse periode rond de vervlaamsing van Gent en de gedeeltelijke vervlaamsing van het vrij onderwijs beu waren. Huysmans en Van Cauwelaert hebben de laatste twee categorieën verdedigd omdat de Belgische Staat schromelijk tekort was geschoten tegenover de Vlamingen: "*Het Vlaamse volk leeft in de overtuiging dat het aktivisme het uitvloeisel is geweest van een eeuw Vlaamse onderdrukking*", zo schreven vier socialisten: Huysmans, Anseele, Vermeylen en Eekelers en vier katholieken: Van Cauwelaert, Verbist, Orban en Maes nog in januari 1939 over de zaak-Martens⁽⁴⁸⁾. Huysmans, voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, woonde trouwens de openingszitting van de Academie van Wetenschappen niet bij en meldde openlijk dat zijn afwezigheid te wijten was aan 'de franskiljonse hetze tegen dr. Martens'⁽⁴⁹⁾. Tussen het gezamenlijke optreden van Van Cauwelaert en Huysmans tegen de repressie van activisten in Antwerpen in de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog en hun verdediging van Martens loopt een rode draad van continuïteit van twintig jaar.

In november 1921 zei Huysmans tot Van Cauwelaert: "*De reactie wil de Vlaamse gedachte verduisteren en aan de Vlaamse democratie de weg versperren? Het is geen strijd van partijen, het is een strijd tussen voorrecht en volksrecht. Ge hebt u gekeerd tegen de machten van het verleden. Gij wilt arbeiden voor het volk, door het volk. Op die weg ligt, bij alle zelfstandigheid, onze gemeenschappelijke actie. Voor u en voor ons is het vaderland*

niet het voorwerp ener politieke uitbuiting omdat het vaderland verheven staat boven de partijen. Het vaderland is de gemeenschap die wij vrij willen in een vrij Europa en een vrije wereld, zonder oorlogen en zonder ellende, een wereld van vrede en geluk. De hoge betekenis van het ideaal van het christendom ligt hierin dat na de Romeinse wereld van meesters en slaven, de mens erkend werd als mens - en de mensen elkaar erkennen als broeders. Aan de verwezenlijking van dat ideaal werken we allen mee. Onze wegen zijn verschillend maar diegene die de betekenis van de moderne gebeurtenissen begrijpt moet erkennen dat in die richting - de richting der broederlijke gemeenschap, de oplossing ligt"⁽⁵⁰⁾. In de waardering voor christendom, democratie en vaderland, waarschijnlijk geërfd van Jaurès en versterkt door eigen ervaring, geformuleerd vijf jaar vóór Hendrik De Man deze breed uitspon in zijn *Psychologie van het Socialisme*, ligt inderdaad samengevat wat Huysmans en Van Cauwelaert bond.

Het nieuwe schepencollege stond mede in het teken van de Vlaamse Beweging en maakte van Antwerpen, tevoren al onbetwistbaar de meest Vlaamse stad van Vlaanderen, ook haar Vlaams-culturele hoofdstad. De twee besturende volkspartijen voerden dadelijk een inwendige taalregeling in die echt en vrijwel uitsluitend Nederlandstalig was⁽⁵¹⁾.

Als gemeenteraadslid van Brussel (1908) leerde Huysmans ook de Vlaamse problematiek in de hoofdstad kennen. De taalwet op het onderwijs bepaalde dat de schooldirectie de voertaal van het kind moest controleren, maar dat gebeurde niet - ten nadele van het Nederlands. Als schepen van Onderwijs in Antwerpen trok Huysmans uit de gebrekkige toepassing van de vrijheid van de ouder dan ook andere conclusies.

Hij voerde in het onderwijs de strikte toepassing van de wettelijke taalregel in: "*Welke taal moet in de school worden gebruikt? Diegene, vol-*

gens mij, welke het kind begrijpt, de taal in dewelke het kind zijn gedachten uitdrukt [...]. De moedertaal is (niet) de taal [...] van de moeder. De moedertaal is de taal die het kind verstaat en spreekt. Ik heb dat grondbeginsel doorgedreven. Veel vaders hebben mij gezegd: ik wil mijn kind in de Franse klas laten. Ik heb geantwoord: ik zal uw kind laten onderzoeken en het zal naar die klas gaan waar het behoort, nl. waar het onderwijs gegeven wordt in de taal die het kind zelf gebruikt⁽⁵²⁾. Hij liet dus, anders dan wat hij in Brussel had ervaren, kinderen op hun voertaal testen voor hij ze in een taalnet plaatste. De praktijk was gunstig voor de Nederlandstalige scholen. Ook voor vreemdelingen had hij een vuistregel: werd thuis een Germaanse taal gesproken dan gingen de kinderen naar het Nederlandstalig onderwijs, een kind uit een Romaanstalig gezin ging naar het Franstalig onderwijs, een kind dat thuis Jiddisch sprak, een taal die meer analogie vertoont met het Nederlands dan met het Frans, ging naar het Nederlandstalig onderwijs. Huysmans sprak zich uit tegen 'denationalisering' van kinderen en voor gelijkheid van rechten, want hij wilde diezelfde rechten voor Vlamingen in Luik en La Louvière⁽⁵³⁾.

Het schepencollege voerde op 21 februari 1925 ook de twee stedelijke feestdagen in: de eerste mei en de elfde juli⁽⁵⁴⁾. In een debat in 1922 sprak Huysmans over de Guldensporenslag als over "een democratische overwinning" waarvan "de herdenking niet mag gebruikt worden om separatistische neigingen aan te moedigen [...]. Wij in de socialistische partij, hebben overigens de gewoonte niet te schermen met nationalisme en ge zult op weinig volkshuizen de nationale vlag zien wapperen, juist omdat wij over het algemeen niet aan nationalisme doen. Ik die aan internationalisme veel hoger belang hecht, denk dat internationalisme zal mogelijk zijn op grond van de vrijheid van de nationaliteiten [...] we behoren tot de Belgische

natie die verdeeld is in twee taalgroeperingen en gij weet dat ik partijganger ben van cultuurautonomie voor elk van de twee delen van het land; maar ik meen dat daarbij de eenheid van het land moet vooropgesteld worden". En hij verantwoordde zijn flamingantisme universeel-socialistisch: "Ik ben steeds voorstander van alle Vlaamse hervormingen als ze op gelijkheid onder staatsburgers gevestigd zijn; ik wil voor de Vlamingen al wat de Walen hebben en omgekeerd. Als de Vlamingen in België sedert 90 jaar meester waren en tegen de Walen hadden gedaan wat men tegen de Vlamingen sedert 1830 heeft gedaan, dan zou ik naast de Walen staan om te kampen tegen de Vlamingen"⁽⁵⁵⁾. Maar ze deden ook meer: Huysmans en Van Cauwelaert, tussen 1914 en 1918 passivisten, beijverden zich om de bestuurlijke maatregelen ter bestraffing van activisme - van schorsing tot afzetting - ongedaan te maken. Zonder succes, omdat de bestendige deputatie en nadien de regering bij KB de strenge straffen van het liberale schepencollege hadden goedgekeurd. Later werden moties gestemd inzake amnestie - ingediend en verdedigd door Eekelers; de amnestiekwestie bleef jarenlang op de agenda⁽⁵⁶⁾ - voor de vervlaamsing van Gent⁽⁵⁷⁾ en, zoals vermeld, in januari 1939 kwam de gemeenschappelijke verklaring van Cauwelaert en Huysmans, elk gesteund door drie partijgenoten, over de zaak-Martens.

Hun rol in de verkiezing van de nog in de gevangenis verblijvende Borms in december 1928, alleen mogelijk gemaakt door een stemadvies van socialist⁽⁵⁸⁾ en christen-democraten, was doorslaggevend. Borms won het met 83.000 tegen 44.000 stemmen voor Baelde, later liberaal schepen onder Huysmans. Er waren 56.000 blanco's. Treffend was dat Huysmans, zetelend als raadslid van medio 1925 tot 11 januari 1932, toen hij de zieke Alfred Cools voor één jaar als schepen van Stadseigendommen verving, zich in 1930 onthield inzake de vestiging van het

Tropisch Instituut Leopold II in Antwerpen, omdat de wet onvoldoende taalwaarborgen aan de Vlamingen schonk⁽⁵⁹⁾.

Het is wel zeker dat enkel de coalitie Van Cauwelaert-Huysmans in die jaren in staat was zo'n verre gaande politieke en morele standpunten in te nemen en van Antwerpen de onbetwistbare hoofdstad te maken van het Nederlands-talige gebied. Later, toen taalpartijen in fascistisch vaarwater kwamen, herhaalde Huysmans steeds dat de Vlaamse Leeuw een symbool voor alle Vlamingen moest blijven en geen partijzaak mocht worden⁽⁶⁰⁾.

Sociaal beleid

In de jaren '20 en ook in de zware crisisjaren verbeterde het stadsbestuur regelingen voor het personeel, zoals vastheid van betrekking voor het personeel, depolitisering van sommige ambten zoals de inspectie onderwijs, de erkenning van overheidsvakbonden, de invoering van overlegraden voor arbeiders en bedienden, betere barema's en pensioenkassen. Daarnaast was er zowel onder Van Cauwelaert als onder Huysmans de inzet om in stakingen te bemiddelen⁽⁶¹⁾. Als schepen en als minister was Huysmans een scholenbouwer.

Tenslotte waren er de grote sociale realisaties. De meest spectaculaire situeren zich vooral in de volksgezondheid, de vrije tijd en de cultuur. De restauratie van het Rubenshuis, de tweewekelijkse tentoonstellingen en de Antwerpse propagandadagen ontsprongen aan de visie dat Antwerpen zichzelf niet alleen moest tonen als haven en handelsstad, maar ook zijn artistiek patrimonium uitstraling geven.

In de zomer van 1933 werd een openbaar zwembad op de Linkeroever geopend en eind 1933 besloot het schepencollege om de grachten van het Noordkasteel om te vormen tot een roeivij-

ver van 9ha en een zwembad van 3,5ha en de rest van het in 1862 gebouwde en in 1906 gedeclasseerde bolwerk tot park te maken. Begin 1934 werd het plan snel uitgevoerd; er werden twee bruggen gebouwd, op enkele plaatsen kwamen 'spijshuizen', er kwam een zandstrand, beplantingen, wandelwegen, een molen enz. Op 1 juli ging het ontspanningsoord van 61ha open voor het publiek en het bleef een publiekstrekker tot de sluiting in 1970. Wat het schepencollege tot de realisatie van het Noordkasteel had aangezet, was het succes van een in 1933 geopend openluchtzwembad op de Linkeroever⁽⁶²⁾, zodat dus op zeer korte tijd het bestaande openluchtzwembad in de Brederoestraat aangevuld werd met twee andere. Daarbij bleef het niet, want op 9 juli 1933 was ook het overdekte zwembad in de Veldstraat geopend⁽⁶³⁾.

Er kwam ook een nieuw park; Antwerpen was inzake groenruimten erg slecht bedeed. Eind 1934 nam de stad het Peerdsbos, in het noorden tussen Merksem, Ekeren en Brasschaat gelegen, in erfpacht van de COO over tegen 1F/jaar. Het ging om een domein van 150ha dat voor het publiek werd opengesteld en één van de grotere parken werd van de Antwerpse agglomeratie⁽⁶⁴⁾.

Voorts was er de bouw van schuilplaatsen in de haven⁽⁶⁵⁾. Ook werd een grote inspanning inzake sociale woningbouw geleverd die aan Antwerpen een hoog percentage goedkope woningen schonk, gelegen in de vierde wijk, op het Kiel en de Luchtbal. Als burgemeester trad Huysmans vaak als bemiddelaar op tussen grondeigenaars en sociale woningmaatschappijen om een redelijke prijs voor de grond te bedingen.

Eén-meifeest

Het schepencollege had nog een andere realisatie op zijn actief, met grote symbolische waarde voor de socialistische coalitiegenoot. Het voerde de eerste mei in als stedelijke feestdag. Antwerpen was niet de eerste Vlaamse stad die zulks deed, want Gent, Mechelen en Hoboken hadden de feestdag al eerder ingevoerd⁽⁶⁶⁾. Het ging in Antwerpen niet voetstoots, want de kwestie trof de coalitie op een gevoelig punt: de sterke christen-democraten waren gehecht aan Rerum Novarum en de erkenning van 1 mei lag binnen de concurrentie van de arbeidersbewegingen uiterst gevoelig.

Het 1-meivoorstel had een lange voorgeschiedenis. In 1900, toen de socialisten hun intrede in de gemeenteraad deden, dienden ze het eerste voorstel in. Ze kregen geen voet aan de grond. In 1901 werd hun voorstel verworpen met 28 tegen hun 3 stemmen bij één onthouding⁽⁶⁷⁾. Ze dienden het voorstel elk jaar opnieuw in, zonder beter resultaat. In 1907 stelde het liberale schepencollege, in besprekingen gewikkeld met de socialisten over een kartel voor de raadsverkiezingen van oktober 1907, voor om 'het feest van de arbeid en de wereldvrede' te laten plaatshebben... op de eerste zondag van mei, waardoor het netelige vraagstuk van de vrije werkdag zou worden omzeild. Het schepencollege kreeg voor het voorstel zelfs een meerderheid in de raad, maar geen bijval in de straat⁽⁶⁸⁾.

Na de oorlog werd de traditie hervat. In 1919 kreeg het voorstel van Longville voor het eerst ook stemmen op andere banken, die van de volksliberalen, maar het werd niettemin verworpen met 17 tegen 7 stemmen⁽⁶⁹⁾. Het jaar nadien nam Aalders van de Liberale Volkspartij het initiatief, maar het voorstel werd verworpen met 13 tegen 9 stemmen⁽⁷⁰⁾.

De volgende jaren liet de BWP zich de kaas

niet meer van het brood eten. Telkens voerde August De Bruyne het woord. In 1922 verwierp de raad zijn voorstel met 24 tegen 17 en Van Cauwelaert gaf toe dat het schepencollege verdeeld was en geen standpunt innam. De burgemeester en zijn partij stemden dan ook tegen, omdat de christen-democraten niet wilden afzien van hun Rerum Novarumfeest, ondanks de bijval die 1 mei nu ook bij volksliberalen en fronters genoot⁽⁷¹⁾. In 1923 werd het voorstel van De Bruyne nipt verworpen met 21 tegen 20 stemmen en de coalitie was scherp verdeeld: burgemeester Van Cauwelaert wilde niet verder gaan dan het toestaan van een vrije dag op vraag, die in mindering kwam van het jaarlijkse aantal vakantiedagen⁽⁷²⁾. Maar het was aan de uitslag van de stemmingen wel duidelijk dat het voorstel voetje bij voetje terrein won. In 1924 werd amper over het voorstel gesproken: De Bruyne had gevraagd dat het op de agenda van de raad werd geplaatst, in de verwachting dat die zou plaatshebben op 29 april. Het schepencollege, kennelijk verdeeld, bepaalde de volgende vergadering op 5 mei⁽⁷³⁾. Tenslotte echter werden op 21 februari 1925, 1 mei en 11 juli stedelijke vrije dagen, de eerste als 'Feest van de Arbeid en de Wereldvrede', de tweede als Vlaams feest. Het onverhoopte was gebeurd: er was een akkoord bereikt in het schepencollege. De maandag en dinsdag van Vastenavond werden geschrapt als stedelijke vrije dagen - er was kritiek geuit op het weinig stichtends dat de carnavalfeesten te zien gaven - en in ruil was er overeenstemming over 1 mei en 11 juli; de operatie kostte de stad dus niets. Toch stemden de katholieken tégen de eerste mei, behalve hun leden in het schepencollege (uitslag: 23 tegen 15 bij 2 onthoudingen); terwijl ze wel meestemden voor de 11e juli (uitslag: 31 tegen 8 bij één onthouding). De burgemeester erkende dat er geen andere weg was, vermits ruim de helft van de perso-

ZIJN LIEVELINGSKIND

Spotprent van Rex tegen de 'jodenvriend' Huysmans, 1938

neelsleden een vrije dag vroegen op 1 mei, zodat de diensten toch al vrijwel verlamd waren, terwijl in vele scholen onderwijzers les gaven in fel uitgedunde klassen. De invoering van de eerste mei als stedelijke vrije dag gebeurde vrijwel een kwarteeuw vroeger dan de nationale erkenning door het Parlement⁽⁷⁴⁾.

Strijd tegen het anti-semitisme

Huysmans schreef medio 1939 een ziedend editoriaal over de jodenvervolging onder de titel 'n *Morele Lafheid*⁽⁷⁵⁾. Hij was voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en zoals hij begin 1937 een openbare stellingname ten voordele van de Spaanse Republiek niet had geschuwd⁽⁷⁶⁾ zomin als in 1939 ten gunste van dr. Martens, liet hij zich ook nu niet weerhouden door zijn functie om voor de joodse medeburgers op te komen in een vlammend artikel. In zijn voorzitterszetel in de Kamer had hij geluisterd naar anti-semitische uitspraken van de rechterzijde. In het editoriaal wees hij op de verschuiving van aanvallen op het joodse grootkapitaal naar "[...] de arme menskens van onder. De concurrenten van de middenstand. De huisarbeiders in de slums der nieuwe wereld. De Joodse uitwijkelingen van Galicië en elders op zoek naar een schamele woning en wat brood".

De titel van het artikel verantwoordde hij als volgt: "Omdat ik het een lafheid vind mensen aan te vallen en te verguizen op het ogenblik dat zij vervolgd worden; omdat ik het een morele lafheid vind kleine mensen op te ruien tegen andere kleine mensen met het doel de waarheid te verdoezelen en schijnheilig de wanorde van het kapitalistisch systeem te dekken; omdat de Belgen de laatsten moeten zijn om hun helpende hand te weigeren aan al diegenen die in nood verkeren - want ze waren zelf in nood in 1914 en morgen kunnen zij opnieuw in de nood worden gedrongen. Daarom

ook hebben zij het recht niet het slechte voorbeeld van anderen in te roepen".

Het slot van het artikel luidt als volgt: "Maar, fluistert me een vriend, de Joden hebben feilen. Zeker! Ik zou veel liever hebben dat zij en wij engelen waren, maar wij zijn geen etherische schepsels. De zogenaamde blonde of anders gekleurde Ariërs hebben ook feilen. En ik ben ook bereid mij aan een kritiek der Joden te wagen later, als de vervolging een einde zal genomen hebben, want er is wat te zeggen over aanpassing en niet aanpassing - over het uitverkoren volk en dies meer. Voor het ogenblik echter zie ik de balk in onze eigen ogen - overeenkomstig de leer van een Jood die Christus werd genoemd en ik laat de strohalm waar hij is". Kort nadien schreef hij in zijn *Tweede brief aan een jonge socialist*: "[...] dat het ras niet eens bestaat in de werkelijkheid en dat een politiek van vervolging, opgebouwd op de inhoud van dat woord, huist in het gedeelte van het brein der mensen waar zeer lage passies hun onderkomen hebben gevonden"⁽⁷⁷⁾.

En terug naar zijn vermeende dood in 1939, toen, zoals hij zelf schreef "om 12 uur een afvaardiging van Joden verscheen die een bedankingsbrief kwamen brengen omdat ik hen niet heb laten vermoorden". Zijn beleid ten gunste van joodse vluchtelingen was bepaald door de zekerheid dat ze niet zouden gespaard worden in nazi-Duitsland. In de cruciale jaren 1938-1940 was Antwerpen een toevluchtsoord voor ongeveer 40.000 à 55.000 joodse vluchtelingen⁽⁷⁸⁾.

Maar zijn verdediging van joodse medeburgers dateert van lang vóór de nazi-vervolgingen. In 1921 zorgde hij er als schepen van Onderwijs voor dat zoals gezegd, in de eerste adoptieregeling ook twee joodse scholen waren opgenomen⁽⁷⁹⁾. In juli 1933, toen de katholieken in de gemeenteraad protesteerden tegen het niet vermelden van de O.L.V.-processie in het programma van de kermisweek, zei Van Cauwelaert: "Ik ben overtuigd dat indien de Joden hier te

Antwerpen een belangrijk congres hadden ingericht, gij dat zoudt hebben vermeld op het programma".

Een bewijs welke naam hij toen reeds genoot bij wie hem kenden⁽⁸⁰⁾. Dat was geen wonder, want op 26 april 1933, twaalf weken na de machtsovername door Hitler, had Huysmans op een anti-nazimeeting in de zaal Rubens (Carnotstraat) als volgt gesproken: *"De oorsprong van de sociale rechtvaardigheid vinden we bij de oude profeten. Dit denkbeeld zijn we het Joodse volk schuldig. Het is een illusie van de machtige in Duitsland te geloven dat het systeem waarop de wereld berust, kan worden gered met geweld en een toekomst kan worden gevestigd met geweld. Daarom voelen we ons solidair met u in de verdediging van de arbeidersklasse en het Jodendom"*⁽⁸¹⁾.

Er bestond in Antwerpen zonder enige twijfel bij de rechterzijde van het politieke spectrum een krachtig anti-semitisme waarvan de virulentie in de jaren '30 sterk toenam onder buitenlandse invloed, maar dat ook kon steunen op kwalijke resten van het verleden. Er mag zelfs van een politieke traditie worden gesproken. De *Gazet van Antwerpen* en haar Franstalige zusterblad *La Presse* hadden al vóór 1914 een ongezonde belangstelling voor Drumont en Rochefort en hun theorieën aan de dag gelegd. Toen in 1897 het liberale blad *De Koophandel* werd vervangen door *De Nieuwe Gazet*, werd het nieuwe orgaan uitgescholden voor "Jodengazet", een eer die in de jaren '30 *De Volksgazet* te beurt viel. Eind jaren '20 werden de joden uit de Vlaamse Beweging gestoten door VNV, Verdinaso en Rex. Een blad als *Volkswerwing*, onder leiding van advocaat Lambrichts, had geen ander programma dan het anti-semitisme en betrok in zijn haat Huysmans en de BWP. De toevloed in Antwerpen van joden aan wie het statuut van politiek vluchteling werd geweigerd om nazi-Duitsland niet te ontstemmen, werd uitgebuit om het anti-semitisme te propageren. Huysmans werd week in

week uit uitgescholden in die pers, maar hij gaf geen krimp⁽⁸²⁾.

Burgemeester Huysmans schrok niet terug voor harde maatregelen tegen uitingen van anti-semitisme. Herhaaldelijk verbood hij anti-semitische betogingen en meetings, aanvoerend dat ze dreigden te leiden tot wanordelijkheden. Dat ging niet zonder slag of stoot in de gemeenteraad waar Huysmans aanvaardde zijn maatregelen te verantwoorden. Maar hij werd door het gelukkige toeval gediend dat zijn eerste optreden op 14 juni 1933 gericht was tegen communisten die een vakbondsbetoging hadden omgezet in straatrellen. In de raad zei hij: *"Elke partij moet het recht hebben vrij en vreedzaam te manifesteren. Willen de communisten zich aan die regel onderwerpen, dan is de straat ook voor hen; zoniet, dan wordt het een machtsproef en we zullen zien of ik niet het laatste woord zal hebben"*⁽⁸³⁾ - woorden die met instemming begroet werden op banken die later anders reageerden als het over hun verwante groepen ging. *"Ik heb deelgenomen aan betogingen"*, zei Huysmans bij die gelegenheid, *"ik was tegenstander van baldadigheden. Dat ben ik vandaag, dat ben ik altijd geweest"*. In de herfst van 1933 verbood hij een vergadering van Nederlandse socialisten in Antwerpen en kreeg daarvoor gelukwensen van katholieken in de gemeenteraad⁽⁸⁴⁾.

De burgemeester verbood alle betogingen die een voor de joodse medeburgers bedreigend of beledigend karakter hadden. Op 17 november 1933 verbood hij een vergadering van de nationaal-socialistische arbeiderspartij in het Dietsche Huis, Italiëlei 239⁽⁸⁵⁾. Huysmans had het in de gemeenteraad niet onder de markt bij de verdediging van de maatregel. Niet alleen lag hij onder vuur van de extreem-rechtse partijen, ook de katholieke partij, met uitzondering van Van Cauwelaert en P. W. Segers, had felle kritiek op zijn beleid ten aanzien van joodse inwijkelingen en vluchtelingen. Zo verweet het katholieke

"Hij maakt van zijn vijanden vrienden en heeft dus geen vijanden meer"

raadslid Delwaide hem "Een hetze tegen Duitsland, [...] toch de grootste cliënt van onze haven" en verder: "Ik [...] vraag welke uw inzichten zijn tegenover de scharen vreemdelingen die hier te Antwerpen [...] onze veiligheid in het gedrang brengen. Ik vraag nu wat gij zult doen tegen velen van deze ersatzhandelaars die hier in de laatste tijd zich gevestigd hebben en een groot gevaar opleveren voor onze middenstand; een des te groter gevaar daar de concurrentiemethodes soms alles behalve koopmanschappelijk zijn"⁽⁸⁶⁾. Een ander katholiek raadslid, de Hasque, verweet hem: "Gij beschermt de vreemde Joden. Dat is nog uw zaak. Maar wij katholieken eisen met nadruk van u dit: behandel eerst de kinderen van uw eigen volk zoals het behoort"⁽⁸⁷⁾. Huysmans antwoordde: "Hier zijn uitwijkelingen, ook katholieken die naar hier zijn gevlucht; we hebben ze broederlijk willen ontvangen na hetgeen er in hun land omgaat"⁽⁸⁸⁾.

In oktober 1935 verdedigde Huysmans het optreden van socialistische betogers tegen een VNV-meeting op grond van met nazi-Duitsland fel sympathiserende artikels in het dagblad *De Schelde* en zei daarbij: "Ze (Het VNV) nemen ook het antisemitisme van elders over, wanneer Antwerpen, buiten de tijd van crisis, er zich op roemde een asyl te zijn voor Israëlieten en wij

het diamantvak waarin ze vooral hun bezigheid vinden, als een nijverheid aanzien die de Scheldestad heeft verrijkt en die ook het hare bijdroeg om haar het karakter te geven dat zij thans bezit"⁽⁸⁹⁾. Op 16 februari 1938 verdedigde hij zich in de raad tegen een beschuldiging van de katholiek Moris dat "[...] ik een speciaal beschermer ben van zekere inwoners van deze stad met uitsluiting van andere. Ik maak geen verschil tussen onze mensen. Het mogen Israëlieten of Ariërs zijn, dat laat mij onverschillig en ik dacht dat die opvatting ook de uwe was want zij is kenschetsend voor de godsdienst die ge belijdt. Ik ken Israëlieten die godsdiensten hebben gesticht en miljoenen aanhangers hebben en ik ken Ariërs die godsdiensten hebben gesticht en geen aanhangers hebben. Als ik mijn sympathie moest betonen, dan zou ik mij eerder aansluiten bij de eersten en gij ook, meen ik. Want ik ben nog een vereerder van St-Paulus om van geen anderen te spreken - hoewel ik vrijdenker ben"⁽⁹⁰⁾. De *Volksgazet* steunde dat beleid. Zij publiceerde tal van artikels over anti-semitisme en het vreemdelingenbeleid.

Huysmans ging onverstoort door met zijn beleid. Hij verbood op 4 maart 1939 een meeting van het Nationaal Legioen in het Rubenspaleis op 8 maart en verplichtte de gouwleider onmid-

dellijk de plakbrief "De Joden buiten" te overplakken⁽⁹¹⁾.

Zijn tegenstanders riepen nu tegen hem de meningsvrijheid in die hun het recht gaf over het jodenprobleem te spreken: "Het schijnt in Antwerpen totaal onmogelijk te zijn geworden het Jodenprobleem in het openbaar te behandelen", zei Timmermans⁽⁹²⁾. Huysmans reageerde: "De stad kan niet toelaten dat de goede verstandhouding die tussen haar inwoners heerst, brutaal en systematisch wordt vernietigd door de onbezonnen overname van een politiek van rassenvervolging. We kunnen ook niet toelaten dat daardoor een soort latente burgeroorlog zou ontstaan die tegenstrijdig is met alle gevoelens van humaniteit, en ik voeg erbij van christelijke opvatting in het bijzonder. Nooit zullen we dulden dat die kanker zich bij onze medeburgers zou inwortelen en dat er mensen door de straten zouden lopen om andersdenkenden te beledigen of aan te vallen"⁽⁹³⁾.

De burgemeester kreeg steun van schepen P.W. Segers die beklemtoonde dat als de jodenkwestie voorgesteld werd als een rassenkwestie of een zaak van geloof, "[...] de katholieken de laatsten zijn om de Joden aan te vallen, en hebben zij de eersten te zijn om hen te verdedigen"⁽⁹⁴⁾. Ook Frenssen schoot uit zijn slof met een indrukwekkende tussenkost: "Als we denken aan de schrikkelijke tonelen die zich in andere landen hebben afgespeeld als gevolg van de rassenhaat, vraag ik dat we ons best zouden doen om daarvan in België bevrijd te blijven [...]. Het is het stelsel dat oorzaak is van de huidige moeilijkheden; en dat zal niet verbeterd worden met het aankweken van rassenhaat. We verlagen ons tot onnensen met het naäpen van de tactieken die gevolgd zijn in de landen die ge kent [...]. Waarom valt gij niet diegenen aan die de Joden vervolgen". Zo sprak deze oud-communist die met zijn 'lijst der technocraten' in oktober 1938 een blitzsucces van 14% had veroverd⁽⁹⁵⁾. Op 26 februari verbood Huysmans een Verdinasomeeting on-

der het motto "S.O.S. De Joden" en de politie verwijderde of overplakte de plakbrieven⁽⁹⁶⁾. Op 14 april 1939 liet hij een plakbrief van Volksverwering "Belgen, let op uw zaak" in beslag nemen⁽⁹⁷⁾ en op 2 augustus 1939 verbood hij een protestmeeting van dezelfde organisatie tegen joodse inwijking op de St.-Jansplaats. Opnieuw zei Huysmans: "Ik weet heel goed wat zich in naburige landen heeft voorgedaan. Ik zal niet toelaten dat onder de dekmantel van belang en economie getracht wordt haat onder de mensen te verwekken en toestanden te scheppen waardoor een deel van de bevolking verjaagd wordt zoals dat gebeurd is in de eeuwen die voorbij zijn. Ik wil niet dat het systeem van naburige landen ook in België ingang zou vinden"⁽⁹⁸⁾.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1938 bleken de katholieken op hun beurt niet immuun voor het anti-semitische gif. Zo schreven ze: "De socialisten hebben ONZE STAD gemaakt tot een toevluchtsoord van allerlei vreemd janhagel dat op geboren Antwerpenaren neerziet als op minderwaardigen die niet meer in hun eigen stadspark durven gaan wandelen daar het overrompeld is door heel het volk van Israël"⁽⁹⁹⁾. Huysmans liet in de verkiezingscampagne twee spandoeken weghalen, één van Rex op de Frankrijklei 129, geplaatst achter een raam op het gelijkvloers van het Rexlokaal met de manke tekst: "Joden sturen op oorlog" en één van het Vlaams Volksblok, opgehangen over de gevelbreedte van het lokaal Malpertuus, Frankrijklei 8, uitgebaat door ene J. H. Dillen, met de tekst "Antwerpen aan de Sinjoren, weg met de Joden"⁽¹⁰⁰⁾. Was het een wonder dat in de joodse gemeenschap de overtuiging leefde dat zolang Huysmans burgemeester was, haar niets zou overkomen⁽¹⁰¹⁾?

Dezelfde houding nam hij echter ook aan tegen wie als zijn geestesgenoten werden beschouwd. Want zie: op 14 maart 1938 en nog eens op 30 januari 1939 verbood hij de revue

'De zwarte Klauw' van de vrijdenkersbond De Solidaire op grond van "lasterlijke aantijgingen" ten opzichte van het katholieke geloof. Leo Frensen ondervroeg hem daarover. Huysmans las in zijn repliek enkele uittreksels voor. Hij achtte ze "provokerend, lasterend en onverdraaglijk" en ze waren bovendien "flauw en zouteloos". De door Huysmans gehekelde passage betrof een gesprek tussen God en Maria-Magdalena met de belofte van de eerste dat, vermits hij teleurgesteld was in zijn zoon, hij met haar een tweede Verlosser zou 'fabriceren' die aan het hakenkruis zou sterven. Huysmans was verontwaardigd over zo'n niveau. Hij begreep de gevoeligheden van de katholieken want "hij was een gelovig man geweest"⁽¹⁰²⁾.

Tenslotte is er het dramatische verhaal van de Saint-Louis, het schip dat zes weken lang, van 13 mei tot 19 juni 1939, met honderden joodse opvarenden aan boord vanuit Hamburg op de oceaan dobberde en vergeefs pogde de passagiers aan wal te zetten in Cuba, Midden- en Zuid-Amerika, de Verenigde Staten en Canada. Tenslotte mochten de opvarenden na een dramatische odyssea in de haven van Antwerpen ontschepen. Ze werden opgedeeld in vier groepen van elk ongeveer 250 vluchtelingen en verdeeld over Frankrijk, Nederland, België en Engeland; alleen wie deze laatste bestemming kreeg, was echt gered. Heeft Huysmans de doorslag gegeven? Het is niet bekend. De havenkapitein van Antwerpen moet het schip toestemming hebben gegeven om aan te meren. Gebeurde dat in uitdrukkelijke opdracht van de burgemeester of uit eigen beweging? We weten het niet. In de collegeverslagen is geen melding van de gebeurtenis. Bovendien was Huysmans afwezig van 16 tot 19 juni. De *Volksgazet* bracht echter hulde aan premier Pierlot die "zich schitterend had gedragen in deze zaak" en dus zeker een hand had in het akkoord met de drie buurlanden⁽¹⁰³⁾.

Een normatief burgemeesterschap

Wie nu in het *Gemeentebled* naleest wat Huysmans antwoordde aan interpellanten van rechts die hem van preventieve censuur beschuldigden, stelt vast dat hij zijn ingrijpen, ook tegen anti-semitische meetings en spandoeken, altijd verantwoordde binnen een vast normatief kader. Wettelijk verschool hij zich achter het gevaar voor wanordelijkheden om het verbod van de burgemeester te motiveren; politiek-maatschappelijk-ethisch beriep hij zich telkens op de onaanvaardbaarheid van aanvallen op andersdenkenden.

Er wordt in onze tijd vaak gesproken over het 'normatief burgerschap': het inzicht dat burgers er zich van moeten bewust zijn dat tegenover rechten plichten staan, dat tussen hen en de overheid een contract heerst met wederzijdse rechten en plichten.

Bij Huysmans kan echter terecht worden gesproken van een 'normatief burgemeesterschap', een pedagogie en didactiek van de openbare opinie, een moreel gezag dat van de bestuurlijke macht gebruik maakte om humane waarden te verdedigen. Hij hield zijn Antwerpse medeburgers voor dat samenleven rechten én plichten inhoudt en dat anderen niet voor het hoofd mogen worden gestoten. Men kan niet uit het oog verliezen dat het verbod van meetings en revues te maken had met manifestaties die vrijwillig door toehoorders en toeschouwers werden bijgewoond en waarvoor vaak toegangskarten en soms zelfs entreegeld werden gevraagd. Vandaag zou licht geantwoord worden dat wie niet wilde geschokt worden, de manifestatie niet hoefde bij te wonen. Huysmans dacht daar anders over: de weerslag van zulke manifestaties kon niet anders dan verder uitdeinen en het klimaat verliezen ten nadele van hen die zich niet konden verdedigen. Hij vond dat manifestaties van

die aard op zichzelf niet binnen de gewetens-, menings- en verenigingsvrijheid pasten, omdat ze groepen mensen troffen in hun primaire rechten. In dat opzicht was zijn normatief burge-meesterschap gericht op de verdediging van zowel individuele mensenrechten als van groepsrechten en op het behoud van een open, verdraagzaam klimaat voor al de burgers van zijn stad⁽¹⁰⁴⁾. Hij trok dus een streep tussen twee conflicterende rechten: het recht op bescherming van minderheden woog voor hem in dit geval aanzienlijk zwaarder dan het zogenaamde vrije opinieright. Eenmaal heeft hij dat brutaal onder woorden gebracht: *"Wat mijn besluit aangaat, ik heb het u eenvoudig meegedeeld. Iedereen weet thans waaraan zich te houden"*⁽¹⁰⁵⁾. En het is die moed, om in een tijd van lafheid deze pedagogie onverkort, in naam van het socialisme, toe te passen, die hem ook als bestuurder uittilt boven het gewone en waardoor hij een uitzonderlijke, geprofileerde figuur blijft. Proudhon bepaalde ooit rechtvaardigheid als *"Le respect spontanément éprouvé et réciproquement garanti de la dignité humaine, en quelque personne et dans quelque circonstance qu'elle se trouve compromise et à quelque risque que nous expose sa défense"*⁽¹⁰⁶⁾. Daaraan heeft Huysmans in zijn burgemeesterschap in Antwerpen beantwoord.

Op een herdenkingsbijeenkomst van Emile Vandervelde in februari 1939 zei Huysmans: *"Vandervelde behoorde tot die krachten in onze beweging waarvan de profeet zei: voorwaar, ik zeg het u, de wereld zal niet worden gered door diegenen die de rug buigen voor de overmacht en het geweld. Zij zal worden gered eindelijk door diegenen die rechtop staan, die het hoofd verheffen en in de wereld verkondigen het Eeuwige Evangelie van Broederschap en Gerechtigheid"*. Het waren dezelfde woorden die hij gebruikte in zijn laatste 1-meirede, in 1940, net voor het uitbreken van de oorlog, uitgelokt door de 'geest

des bozen'⁽¹⁰⁷⁾.

Wat Huysmans toen zei over Vandervelde geldt zeker in gelijke mate voor hemzelf. De woorden staan terecht gegrift in de sokkel van zijn standbeeld (op 1 juni 1996 onthuld in de Camille Huysmanslaan) al valt het te betreuren dat de aanhef *"Voorwaar, ik zeg het u"*, die aan de uitspraak een door Huysmans gewilde oud-testamentische, profetische kracht verleende, werd weggelaten.

Een eigen stijl

Huysmans heeft ons dus, in een tijd waarin sommigen opnieuw xenofobie en rassenhaat spuien - nu verpakt als verdediging van eigen volk en culturele identiteit - veel te zeggen. En wie hem nu leest, komt onder de indruk van zijn moed en zijn vechtlust, van zijn gave van formuleren en zijn humor. Huysmans had een politieke 'vis comica'. Want er was een 'stijl Huysmans': geestig, sarcastisch, sceptisch, er altijd op uit om te doen lachen volgens het motto: wat niet lachend kan worden gezegd en aanvaard, is de moeite niet waard gezegd te worden. Daardoor kon Eekelers in 1936 in verband met hem de woorden van Lincoln herhalen: *"Hij maakt van zijn vijanden vrienden en heeft dus geen vijanden meer"*. En wellicht verklaart die karaktertrek, meer nog dan de politieke evolutie, waarom de liberalen hem in 1932 'persona grata' verklaarden⁽¹⁰⁸⁾.

In het *Gemeentebld* van Antwerpen komt hij steevast voor met de vermelding *"gelach"*, op één bladzijde ooit tot zesmaal toe, behalve als hij bloedernstig was over de jodenvervolgning of het wederzijds respect dat in een democratische samenleving tussen mensen en groepen moet worden opgebracht. In de *Parlementaire Annalen* was dat niet anders, met vermeldingen als *"glimlachjes"* tot *"langdurige hilariteit"*. De anec-

dotes zijn legio en ze horen bij hem⁽¹⁰⁹⁾. Twee verhalen mogen hem even tekenen. In 1933 werd de tunnel onder de Schelde geopend. Een minister, geroepen om het woord te voeren, vroeg op de valreep: "Mijnheer de burgemeester, hoe zegt men dat: tunnel of tunnèl?" En Huysmans prompt: "Mijnheer de minister, hoe zegt ge dat: pummel of pummèl?"⁽¹¹⁰⁾. In de gemeenteraad, toen de bouw van het Antwerpstadion in 1936 werd goedgekeurd, riep Timmermans, die inderdaad enkele malen had geïnterpelleerd over het dossier: "Daar heb ik nu zolang voor gevochten". Van alle banken stegen protesten op: "Daar hebben we allemaal voor gevochten". Huysmans, olympisch, had het laatste woord: "Mijn hulde aan al de vechters"⁽¹¹¹⁾.

Afkortingen: *De Volksgazet*, dagblad der Belgische Werkliedenpartij, wordt in de noten afgekort als *VG*; *Het Gemeenteblad* als *GB*.

- (1) Bewerkte tekst van de toespraak gehouden op vrijdag 13 december 1996 als voorzitter van de Stichting Camille Huysmans op de opening van de tentoonstelling Camille Huysmans 125/80 in het Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) in Antwerpen, (14 december 1996 tot 1 maart 1997). In de marge van de tentoonstelling werden ook vier themagesprekken ingericht:
 - 14 januari 1997: *Geschiedenis van het socialisme in Antwerpen tot 1940* door Geert Van Goethem en Lode Hancké.
 - 28 januari 1997: *Huysmans en de conferentie van Stockholm* door Wim Geldolf.
 - 11 februari: *Huysmans als flamingant* door Harry Van Velthoven.
 - 25 februari: *Huysmans als bestrijder van het antisemitisme* door Frank Caestecker.
- (2) *VG*, 19.11.1939, *Ik ben dood; en Het leven te Antwerpen: Thijl Huysmans leeft nog!*
- (3) R. ROEMANS & H. VAN ASSCHE, *Camille Huysmans, een levensbeeld gevestigd op persoonlijke getuigenissen en eigen werk*, Hasselt, 1964, p. 50.
- (4) Op de wereldtentoonstelling van Brussel (1910) stond Huysmans in voor een afdeling over thuisarbeid.
- (5) C. HUYSMANS, *Wat de socialisten willen in zake sociale voorzorg. Ziekte, invaliditeit, ouderdom. Wetsvoorstel door Camiel Huysmans*, uitgave van de Landelijke Raad van de Werkliedenpartij, 1913, 113 p.
- (6) M. VAN HAEGENDOREN, Camille Huysmans. In: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, d. I, p. 696.
- (7) *VG*, 'n *Morele Lafheid*, 29.06.1939.
- (8) *VG*, 03.04.1940, *De waarzegster van de grote Foor: "Ge zijt een geluksvogel in tijd van vrede. Maar wat er met u gebeuren zal in tijd van oorlog, dat weet ik maar zeg het niet [...] Ik weet nu zo omtrent wat mij te wachten staat - en ik denk aan de bomen van Polen die onlangs nog vol socialisten hingen"*.
- (9) P. VERMEYLEN, *Een gulzig Leven*, Leuven, 1984, p. 70.
- (10) De lijst is niet gemaakt, maar zou zeker omvatten: Firmin Mortier, Herman Vos, Lode Craeybeckx, Emmanuel De Bom, Edgar Denhaene, Lode Baekelmans - die allen bij *De Volksgazet* hebben gewerkt of medewerkers waren. Onder de liberalen o.m. advocaat Georges Serigiers, echtgenoot van Neel Doff, voorheen Liberale Volkspartij. Een soortgelijke beweging van volksliberalen naar socialisten was echter ook al aan de gang vóór 1914 met figuren als Jamar, Longville, Meyers en Luys.
- (11) De Meetingpartij was een Antwerpse politieke formatie (1862-1914) die ontstond als een coalitie van radicale liberalen met katholieken en flaminganten, tegen de plannen van de regering die de haven van Antwerpen wilde uitbouwen tot een nationale vesting.
- (12) Mondeling meegedeeld door een familielid tijdens de opening van de tentoonstelling Huysmans in het AMVC te Antwerpen, vrijdag 13 december 1996.
- (13) Er is geen consensus over de rol van de koning. Op het *Colloquium Albert I*, Brussel, 1975, p. 241, wees M.-R. Thielemans-De Smedt op de angst van Albert voor een coalitie van flaminganten en socialisten. F. VAN CAUWELAERT, Hoe ik burgemeester van Antwerpen ben geworden. In: *Dietse Warande en Belfort*, 105(1960)6, pp. 387-391 en V. JANSSENS, *Burggraaf Aloys van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd, (1871-1961)*, Tielt, 1982, pp. 146-150. Beide auteurs brengen de koning niet in het geding en schrijven het uitstel van zijn benoeming toe aan de weerstand van de liberalen in de regering-Carton de Wiart.
- (14) *GB*, 05.07.1920, p. 36 (de Gueldre).
- (15) *GB*, 20.11.1933, p. 514.
- (16) P.W. SEGERS, De grote burgemeester van Antwerpen. In: *Frans Van Cauwelaert 70!* Antwerpen, 1950, pp. 101-102.
- (17) *GB*, 16.12.1918, p. 59.
- (18) *GB*, 22.07.1921, p. 10.
- (19) *GB*, 22.07.1921, p. 11 (Van Cauwelaert) en p. 25 (Huysmans).

- (20) V. JANSSENS, *Burggraaf Aloïs [...]*, pp. 146-150.
- (21) P.W. SEGERS, *De grote burgemeester van Antwerpen*. In: *Frans Van Cauwelaert 70!* Antwerpen, 1950, p. 102.
- (22) *GB*, 04.06.1923, p. 1041-1044.
- (23) *GB*, 11.03.1926, p. 416.
- (24) *GB*, 07.11.1921, pp. 597-651.
- (25) *GB*, 28.08.1922, p. 411.
- (26) *GB*, 12.11.1923, pp. 516-531.
- (27) *GB*, 07.01.1929, p. 45.
- (28) *GB*, 19.03.1928, pp. 604-642.
- (29) *GB*, 13.03.1933, pp. 252-255; *GB*, 11.02.1924, p. 267.
- (30) P. VERMEYLEN, *Een gulzig [...]*, pp. 68-71.
- (31) L. COENEN, *Arthur Cornette, 1852-1907, een vrijmetselaarsleven*, Antwerpen: 1990, 242 p.
- (32) *GB*, 05.01.1933, p. 14.
- (33) *GB*, 25.11.1933, pp. 534-535.
- (34) *GB*, 25.11.1933, p. 612.
- (35) *GB*, 05.01.1933, p. 19.
- (36) L. DELWAIDE, *Vier jaar burgemeester van Antwerpen*, Antwerpen: 1946, schreef over de coalitiebesprekingen van 1938: "[...] niettegenstaande er toen van liberale zijde bij mij een poging werd ondernomen om hem (Huysmans), door een samengaan van katholieken en liberalen, van kant te zetten en door Sasse te vervangen" (p.5). De liberaal Sasse was reder en werd op 8 februari 1943 vermoord.
- (37) *GB*, 25.11.1933, pp. 625-630.
- (38) *GB*, 13.02.1933, pp. 104-122.
- (39) *GB*, 03.07.1933, pp. 12-18.
- (40) Voor de houding van Huysmans vóór 1914 inzake de Vlaamse kwestie wordt gesteund op de uiteenzetting van prof. Harry Van Velthoven in het AMVC op dinsdag 20 februari 1997 over *Het flamingantisme van Camille Huysmans*.
- (41) C. FAES, *De Nederduitse Bond (1861-1880)*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1983, pp. 48-68.
- (42) H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en Onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule: 1982, p. 244; H. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, IV, p. 163.
- (43) *De Vlaamse Gids*, XX(1931), p. 118-123.
- (44) H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse [...]*, p. 247.
- (45) H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse [...]*, p. 244.
- (46) K. RENNER (1870-1950) publiceerde in 1899 onder het pseudoniem Synopticus *Staat und Nation. Zur österreichischen Nationalitätenfrage. Staatsrechtliche Untersuchung über die möglichen Principien, einer Lösung und die juristischen Voraussetzungen eines Nationalitätengesetzes*.
- (47) Huysmans maakte kennis met Otto Bauer (1881-1938), die het begrip 'culturele autonomie' als oplossing voor het nationaliteitenprobleem in de dubbelmonarchie had geïntroduceerd, op het Congres van de Tweede Internationale in Stuttgart in 1907, hetzelfde jaar waarin deze *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* publiceerde.
- (48) *VG*, 12.03.1939, *De Vlaamse culturele zelfstandigheid en wat wij de Walen daarover ter overweging geven*. Een verklaring van socialistische en katholieke Vlaamse parlementairen, waarin de Walen verzocht werden "*Martens te erkennen niet als een verheugend, wel als een Vlaams feit*". Dr. Martens werd onder de Duitse bezetting in 1916 benoemd tot hoogleraar aan de Vlaamse Hoogeschool in Gent. Na de oorlog werd hij tot de doodstraf veroordeeld. Hij week uit naar Nederland en kwam pas later terug naar België. Toen hij in 1938 tot lid van de Vlaamse Academie voor Geneeskunde werd benoemd, veroorzaakte dit hevige beroering in Brusselse en franse kringen en bij oud-strijdersverenigingen.
- (49) *VG*, 21.01.1939.
- (50) *GB*, 07.11.1921, pp. 589-590.
- (51) *GB*, 19.10.1921.
- (52) *GB*, 07.11.1921, pp. 642-643; 05.12.1921, p. 708; 06.01.1922, p. 174; 22.04.1929, p. 496; 06.10.1930, p. 361 en volgende.
- (53) *GB*, 05.12.1921, pp. 704-710.
- (54) *GB*, 21.02.1925, pp. 237-256.
- (55) *GB*, 19.06.1922, pp. 929-931.
- (56) *GB*, 31.07.1922, pp. 201-251; 12.01.1925, pp. 37-46; 21.02.1925, pp. 261-277; 02.03.1925, pp. 311-314; 13.07.1925, pp. 83-96; 10.03.1926, p. 424; 22.03.1926, p. 691; 29.03.1926, pp. 777-786.
- (57) *GB*, 10.03.1922, pp. 69-83.
- (58) A. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, pp. 230-231: "*De Volksgazet, het orgaan van Huysmans, had echter zijn lezers aangeraden niet op de liberaal (Baelde) te stemmen, hetgeen gemakkelijker uitgelegd kon worden als een advies voor Borms te stemmen. Huysmans juichte waarschijnlijk in zijn hart de Vlaams-nationalistische stunt toe*".
- (59) *GB*, 15.12.1930, pp. 686-688.
- (60) *GB*, 31.01.1936, p. 349; *VG*, 13.12.1939, *De Vlaamse Leeuw*.
- (61) *GB*, 03.07.1936, pp. 3-30.
- (62) *GB*, 29.01.1934, pp. 118-122.
- (63) *GB*, 19.06.1933, pp. 665-670.
- (64) *GB*, 17.12.1934, pp. 636-648.
- (65) *GB*, 07.12.1925, pp. 538-549; 18.01.1926, pp. 36-37; 22.02.1926, pp. 227-228; 12.07.1926, p. 65.
- (66) *GB*, 23.04.1923, p. 491.

- (67) *GB*, 22.04.1901, pp. 184-204.
- (68) *GB*, 12.04.1920, pp. 324-343.
- (69) *GB*, 31.03.1919, pp. 177-187.
- (70) *GB*, 19.04.1920, pp. 324-343.
- (71) *GB*, 18.04.1922, pp. 705-723.
- (72) *GB*, 25.04.1923, pp. 477-493.
- (73) *GB*, 05.05.1924, pp. 489-494.
- (74) *GB*, 21.02.1925, pp. 237-256.
- (75) *VG*, 29.06.1939, 'n *Morele Lafheid*.
- (76) *GB*, 15.02.1937, pp. 124-126.
- (77) *VG*, 09.08.1939.
- (78) F. CAESTECKER, *Camille Huysmans en het Antisemitisme*, lezing van 25.02.1997 in het AMVC te Antwerpen. In 1930 verbleven 50.000 joden in België waarvan de helft in Antwerpen. Ze werden, nadat de grenzen in 1931 werden gesloten, in Antwerpen aangevuld met 10.000 tussen 1933 en 1938 voor het nazisme gevluchte 'Ostjuden', aan wie het statuut van politiek vluchteling werd geweigerd om nazi-Duitsland niet te krenken. De helft van de Duitse joden konden vanuit Antwerpen emigreren naar Amerika. Daarna kwamen nog eens, tot de zomer van 1939, 24.000 joodse vluchtelingen naar België, van wie onbekend is hoeveel er naar Antwerpen gingen. De vermelde aantallen zijn ramingen van de Belgische Veiligheid; W. GELDOLF, Camille Huysmans en het Joodse volk. Een vriendschap voor het leven. In: *Bijdragen tot het C. Huysmansonderzoek*, Antwerpen, 1971, pp. 211-256. De auteur spreekt over 55.000 joden in Antwerpen in de periode vlak voor de Tweede Wereldoorlog (p. 230).
- (79) *GB*, 07.11.1921, p. 600 en 05.12.1921, p. 706.
- (80) *GB*, 03.07.1933, p. 18.
- (81) *VG*, 27.04.1933; zie ook L. ABICHT, *Het derde Rijk en de Joden*. In: R. BINNEMANS, *Antwerpen in/en 1933*, Antwerpen, 1993, pp. 40-47.
- (82) Gegevens en uittreksels in W. GELDOLF, *Bijdragen tot [...]*, pp. 211-256.
- (83) *GB*, 19.06.1933, pp. 624-630.
- (84) *GB*, 25.11.1933, p. 540.
- (85) *GB*, 20.11.1933, pp. 453-454.
- (86) *GB*, 25.11.1933, pp. 539-540.
- (87) *GB*, 25.11.1933, pp. 559-560.
- (88) *GB*, 27.11.1933, p. 676.
- (89) *GB*, 07.10.1935, pp. 247-266.
- (90) *GB*, 16.02.1938, p. 192.
- (91) *GB*, 06.03.1939, p. 270.
- (92) *GB*, 06.03.1939, pp. 271-274 en 07.08.1939, pp. 146-147.
- (93) *GB*, 06.03.1939, pp. 272-273.
- (94) *GB*, 06.03.1939, pp. 277-278.
- (95) *GB*, 06.03.1939, pp. 276-278.
- (96) *GB*, 06.03.1939, p. 280.
- (97) *GB*, 17.04.1939, pp. 340-341.
- (98) *GB*, 07.08.1939, pp. 144-149.
- (99) Geciteerd door F. CAESTECKER in zijn uiteenzetting van 25 februari 1997.
- (100) *GB*, 21.11.1938, pp. 303-305.
- (101) L. HOCHSTEIN, Camille Huysmans our true friend. In: *The City and East London Observer*, 23.07.1943, gecit. in W. GELDOLF, Camille Huysmans en het Joodse volk. Een vriendschap voor het leven. In: *Bijdragen tot het Huysmansonderzoek*, p. 230.
- (102) *GB*, 30.01.1939, pp. 168-172.
- (103) *VG*, 19.06.1939, *De Saint-Louis te Antwerpen toegekomen. Doolaards vonden een haven*.
- (104) *GB*, 05.04.1938, p. 540.
- (105) *GB*, 07.08.1939, p. 149.
- (106) R. REIBEL & P. RONGERE, *Socialisme et Ethique*, Parijs: 1966, voorwoord van Jean-Jacques Chevallier, p. VI.
- (107) *VG*, 06.02.1939, *Emiel Vandervelde in Brussel herdacht*.
- (108) *GB*, 31.01.1936, p. 299.
- (109) In *VG*, 25-29.05.1971, heb ik in een reeks van 5 artikels anekdotes opgenomen waarvan enkele me verteld werden door Karl Mayer (Huysmans' secretaris in Nederland in de Ie Wereldoorlog, socialist en vader van de eerste vrouwelijke dominee van Nederland), toen we samen wachtten aan de ingang van het Schoonselhof op de aankomst van de begrafenisstoet.
- (110) Mijn atheneumleraar Nederlands situeerde de anekdote in de gemeenteraad - een vraag van een raadslid aan de burgemeester. Ik heb ze niet teruggevonden in *GB*. H. Van Velthoven had een andere versie die ik in de tekst heb opgenomen.
- (111) *GB*, 15.06.1936, p. 710.